

Toespraak voor de
West-Friese Ekklesia
6 mei 2018,
door Kees Swan

Het grote kwaad

“Een mens te zijn op aarde is ongewis, onzeker, levenslang geboortepijn”, zo zongen wij daarnet. Wij mensen hebben soms tegenwind in het leven. Daarover vertelt een rabbijn ergens een oud verhaal : Een vrouw, wier enige zoon was gestorven, ging naar een heilig man en smeekte hem zijn toverkracht te gebruiken om haar zoon weer tot leven te brengen. De man antwoordde : “ Haal voor mij een mosterdzaadje uit een huis waar het verdriet nooit binnen ging “. Evenals deze moeder leerde de rabbijn zelf uit eigen ervaring dat elk mensenleven verdriet en pijn kent. Want toen hem als jonge rabbijn werd medegedeeld dat zijn driejarig zoontje voor zijn 15^e aan een weinig voorkomende ongeneeslijke ziekte zou sterven, werd hij persoonlijk geconfronteerd met de bittere vraag : “ Waarom worden onschuldige mensen door het kwaad, lijden en ziekte, getroffen ? “ Is dit kwaad ons aangedaan door een duivel , door God zelf ? Hoe moeten we deze vorm van kwaad weerstaan ? Voor de serie diensten in onze Ekklesia hebben we dit jaar gekozen voor het thema “Het ware ,het goede en het schone. Verschillende voorgangers hebben daar hun toespraak aan gewijd. In deze serie past echter ook de vraag : Hoe zit het met het tegenovergestelde : Hoe zit het met het kwaad ? Bestaat het kwaad ? Is het kwaad iets abstracts of iets in de natuur of in de mensen zelf ? En als het bestaat ,hoe gaan we er dan mee om ?

Voor deze viering heb ik een lezing gekozen uit het boek van de Apocalyps. Het laatste boek uit onze bijbel. Voor veel van ons een moeilijk boek met fantasie volle verhalen. Met daarin beelden van de hemel, engelen, maar ook van de hel, demonen en de duivel. In de lezing van vandaag zien wij een van die engelen , Michael. Hij helpt God de gevallen engelen o.l.v. Lucifer, de Satan te verslaan. Op Middeleeuwse schilderijen is Michael meestal een ridder in harnas met vleugels. In sommige gebieden van Europa werd Michael ridder St. Joris, die een draak – symbool voor het kwaad - versloeg. Een bepaalde vorm van het kwaad – anders dan waarin ik in het begin over sprak bij het verhaal van de rabbi - krijgt hier een gezicht en beiden - Michael in de hemel, St. Joris op de aarde. - versloegen dus het kwaad, Het getuigt van moed in de hemel en op aarde om het kwaad aan te kijken en te vertrappen.

Je moet het maar durven om het kwaad te lijf te gaan.

Is er in ons modern levensgevoel nog plaats voor het idee van kwaad of een hel ? En hoe gaan we daar dan mee om ?

Iets van de hedendaagse hel of kwaad zag ik zichtbaar worden in een foto in de kranten van januari met als kop : “ Genadetijd verkrachter voorbij “ en “ Rechter toont dader misbruik “ . Het is een foto vanuit een Amerikaanse rechtbank. Op de foto zie je een vrouwelijke rechter tegenover een sportarts die 156 vrouwen misbruikt heeft tijdens zijn professionele praktijk. Alle vrouwen kregen van deze rechter toestemming om de dader in de ogen te kijken en hun verhaal te doen.

Hoe deze vrouwen en de rechter tegenover de veroordeelde gefotografeerd zijn deed mij denken aan het schilderij uit de Middeleeuwen waarop St Joris de Draak, de duivel dus, aankijkt en vernietigt. Dat doet de rechter van de krantenfoto niet maar zij kijkt hem wel recht in de ogen aan en haar blik is zichtbaar vernietigend. En op grond van de rechtspraak veroordeelt zij hem tot een cel straf van meer dan 100 jaar, waarbij zij zegt “ het is een eer en een voorrecht u te straffen. U verdient niet ooit nog uit de gevangenis te komen.”

De vraag is of de aanpak van de rechter versterkt is door de onrust door de # Me Too beweging. Sommige collega's van haar vinden dat zij met haar sympathie voor de slachtoffers te ver is gegaan. Anderen hebben er bewondering voor.

Een cultuur die de hel afschaft , maakt het moeilijk om met de realiteit van bepaalde vormen van het kwaad te leven.

Wanneer mensen niet langer geloven in het bestaan van de hel, voelen ze zich vrij om er in de verbeelding de confrontatie mee te zoeken. In stripboeken , films, en computerspellen gaat het veelvuldig over situaties waar het kwaad overheerst. Sympathieke jongens en meisjes veranderen in afschuwelijke monsters. Uit de ruimte of zomaar uit zaden komen de meest vreemdsoortige gedochten van het kwaad die zich zo mooi en vriendelijk voordoen. Maar er is strijd, vaak hard en afgrijselijk. Uiteindelijk worden de vertegenwoordigers van het kwaad verslagen.

Maar wie 'het kwaad' op die manier als een duivels fenomeen neerzet, heeft geen oog voor de terreur en geweld op kleine en alledaagse schaal, dat met name om zich heen grijpt als mensen zich

bedreigd en onzeker voelen, als de sociaaleconomische omstandigheden verslechteren of als er politici aan het bewind komen die alleen nog angst prediken en te weinig oog hebben voor de pluriformiteit van de verschillende bevolkingsgroepen. De veiligheidsdeskundige Beatrice de Graaf zegt ergens : "Wat deze aanzegggers van het kwade doen is een groeiende groep mensen die dorsten en hongeren naar duidelijkheid, een uitweg bieden uit de gevoelde onzekerheid.

Of dat nu gaat om terrorisme, baanonzekerheid en werkeloosheid of de confrontatie met de gevolgen van migratie of globalisering. Spreken over het kwaad, en belangrijker nog, handvatten aanreiken om dat kwaad te lokaliseren, te identificeren en vervolgens te neutraliseren is een ijzersterke manier om de stress bij mensen te neutraliseren.. Sterker nog, het legt de aanzegger van dat kwaad politiek geen windeieren. Wie van de duivel spreekt, is van aandacht verzekerd ".

Anno nu ontbreekt een oprecht gezaghebbende stem. Anders dan de middeleeuwer, die ook voor gruwelen en enge geruchten beefde, heeft de eenentwintigste-eeuwse mens geen weet meer van de goddelijke troost en verlossing. En er is ook geen St. Joris meer.

" De burger kan te rade gaan bij een veelvoud aan duiders, waarzeggers, experts en onheilsprofeten. Of die burger kan zichzelf via Twitter opwerpen tot aanzegger van de Apocalyps." Ze zijn niet meer buiten de deur te houden. Een andere krant lezen, de gevleugelde uitdrukking van een Nederlandse politicus uit de jaren zeventig als antwoord op de zorgen van een willekeurige burger over geweld en criminaliteit, dat gaat niet meer. De sociale media zijn aanwezig in het hele leven. En daarop is het gemakkelijk politieke tegenstanders af te beelden als "vijanden", parlement wordt "nepparlement" i.p.v. een plek waar je elkaar met argumenten probeert te overtuigen door met elkaar te praten, in gesprek te blijven.

Vorig jaar heb ik een boek gelezen : " De Welwillenden", van de Franse schrijver Litell. Hij beschrijft in zijn boek de lotgevallen van de Duitse nazi officier Max Aue. In dit verhaal worden de gruwelen beschreven vanuit het perspectief van de dader. Hoe hij wordt meegesleept als dader in de Holocaust, met name in de Oekraïne. Als lezer wordt je ook meegesleept, het raakt je en maakt je razend. Het onderwerp van het boek is weliswaar de naziterreur, maar meer nog gaat het de schrijver om de hel die, zoals de hoofdpersoon doet begrijpen, in ieder van ons mensen huist. Dit probeert hij draaglijk te maken door anderen er in te betrekken. Medeplichtig te maken.

Hoe is het mogelijk dat een normaal mens bereid is medeplichtig te worden en moorddadige plannen te steunen en wellicht ook uit te voeren ?

Die vraag stelde de filosofe Hannah Arendt zich ook toen zij in 1961 getuige was bij het proces tegen Eichmann in Jeruzalem. Deze man was een normale man zonder misdadige motieven en zonder geestelijke afwijkingen. Toch werd hij verantwoordelijk voor de deportatie van honderdduizenden joden naar de vernietigingskampen.

Naar aanleiding van dit proces en deze man stelt Hannah Arendt dat het kwaad, anders dan wij vaak denken, geen herkenbaar gezicht heeft. We zijn geneigd te denken dat het kwaad iets demonisch is, iets dat ver van ons af ligt waar we ons helemaal niet mee kunnen identificeren. Maar in haar optiek is het kwaad de gedachteloosheid. Het niet willen nadenken, je liever maar conformeren. We willen liever ergens bij horen dan kritisch te denken. Juist dit noemt Hanna Arendt de banaliteit van het kwaad. Het gaat er dus om te vechten tegen gedachteloosheid en onverschilligheid. Alert blijven. Steeds opnieuw je er van bewust zijn om de juiste keuzes te maken. En er niet voor weg te vluchten. En bovendien : herdenken is alleen maar zinvol als je je realiseert dat jezelf ook in de verleiding kunt komen foute dingen te doen.

Het kwaad nestelt zich in de zielen van de talloze grote en kleine machthebbers van deze wereld: Zij zien zich zelf graag als de Messiassen van hun land, hun volk, hun stam, hun familie, hun gezin, ja zelfs van hun geliefden, ten koste van alles en iedereen die hun niet de nodige eer betoont. Bij hen is vaak de betrokkenheid en compassie afwezig, de afwezigheid van waarheid en goedheid. Het leven wordt dan – zou je kunnen zeggen - een hel.

Het verhaal over de Gezalfde , Jezus Messias, over wie aan het eind van onze lezing gesproken wordt, staat daar haaks op. Door zijn verhaal en leven te gedenken, door aan zijn oproep gehoor te geven kunnen we onszelf scherpen om alert te blijven voor het ene kwaad en compassie te tonen bij het andere kwaad, wanneer mensen getroffen worden door lijden en verdriet

Gelukkig hebben we Pasen kunnen vieren. In onze duisternis is een licht ontstoken. We hoeven niet te blijven steken in Gods afwezigheid. Daar tegenover kunnen wij Gods aanwezigheid laten zien. Gods gelaat kan zichtbaar worden in de dingen die wij doen, als tegenwicht van het kwaad. Waar onze onverschilligheid verandert in betrokkenheid. Waar vrede en vriendschap worden verspreid gaat het kwaad ten onder. Waar blinden weer zien, lammen weer lopen. Een nieuwe mens , een nieuwe tijd. Dan kunnen we het kwaad dat goede mensen overkomt, ook weerstaan. Met compassie kunnen wij medemensen in hun verdriet, hun ongeluk bijstaan. Het wordt dan geen hel maar een nieuwe hemel, een nieuwe aarde, waar vrede en gerechtigheid is, waar alle tranen zijn gedroogd.

Kom in ons midden, jij Ene.

Nieuw begin, toekomst open.